

А. С. Ложешник

КЕРІВНИК ЧОРНОМОРСЬКОГО КОЗАЦТВА А. А. ГОЛОВАТИЙ ЯК СІМ'ЯНИН

Ключові слова: чорноморське військо, козаки, Антон Головатий, родинні стосунки.

Ключевые слова: черноморское войско, казаки, Антон Головатый, семейные отношения.

Key words: Black Sea army, Cossacks, Anton Golovatiy, family relationship.

В контексті вітчизняної історії кінця XVIII — початку XIX ст. постать старого запорожця — військового судді Антона Головатого є феноменальною. Він увійшов в історію як визначний військовий діяч, мудра, релігійна людина, але насамперед він був люблячим чоловіком та батьком, який намагався зробити все для того, щоб життя його родини проходило безхмарно.

Згадки про Антона Головатого, суддю війська Чорноморського, часто зустрічаються в збірках документів відомих полковників, відомих державних діячів Російської імперії другої половини XVIII ст., в меншій мірі йому приділяється увага в наукових історичних дослідженнях. Однією з перших спроб розкрити образ А. А. Головатого і висвітлити його біографію являється історична праця Г. Ф. Квітки-Основ'яненко [1]. Свою працю про Антона Головатого вважав доповненням і уточненням роботи В. В. Пассека. Увагу особистості А. А. Головатого та його родині приділяли М. Комаров, Ф. А. Щербина [2], І. Д. Попко, Е. Д. Феліцин, П. П. Короленко [3] в своєму дослідженні наводить переказ відомих сторінок біографії військового судді, взятих з творів Квітки-Основ'яненка, Пассека, Мігріна, доповнюючи особистими знахідками родових зв'язків і архівними матеріалами. Однак, при наявності значної кількості історичних робіт синтетичного характеру, історія родини та роль нащадків Антона Головатого залишаються одними з малодосліджених аспектів постаті визначного козацького керівника. Тому у статті зупинимось на представниках родини, які проживали наприкінці XVIII — початку XIX ст.

Одружився Антон Головатий в 1771 р. на Уляні Григорівні Порохні. В цьому шлюбі народилися діти: донька Марія

(1774 р.), сини Олександр (1779 р.), Опанас (1781 р.), Юрій (1780 р.), Матвій (1791 р.), Андрій (1792 р.), Костянтин (1794 р.). Після останніх пологів дружина Антона Головатого померла.

Антон Головатий був близько знайомий із архієпископом Катеринославським Амвросієм, автором підручника з красномовства, князем Олексієм Семеновичем Волконським. У листі, датованому 1792 р., він називає князя Воронцова «батьком», мабуть, тому, що той у свій час записався в Запорізьке військо почесним козаком. До речі, військовий суддя називав батьком і С. С. Жегуліна, Таврійського губернатора, в віданні якого знаходилася Чорноморія і який допомагав чорноморцям обжитися на новій землі. Такі ж теплі відносини були у нього з Григорієм Волконським. Князь, зокрема, просив суддю продати йому свій маєток за 1500 рублів за старою дружбою.

Антон Головатий часто використовував своє становище в особистих цілях. Користуючись своїми зв'язками, він зумів влаштувати своїх дітей в кращі військові заклади [2, 436]. Старші сини отримали початкову освіту в Харківському колегіумі, яким завідував друг Головатого — Федір Квітка. На початку 1792 р. А. Головатий відправляє до Санкт-Петербургу старших синів — Олександра та Опанаса для продовження служби та навчання. До місця навчання їх супроводжував бунчуковий товариш Іван Юзбаша, якому була дана інструкція Антона Головатого та 15000 рублів. Про цю подію свідчать власноручна інструкція військового судді та два листи. Децю пізніше до Санкт-Петербургу був відправлений і Юрій (в жовтні 1792 р.). І знову суддя просить П. Зубова стати для його дітей «батьком та покровителем». Уже в грудні 1792 р. Зубов повідомляв Головатому про те, що його сини будуть направленні до одного з кадетських корпусів [4, 523].

Мріяв про те, щоб сини його стали морськими офіцерами, але потім з'ясувалося, що Олександр «хворіє» на морську хворобу, Матвій був більш схильний до навчання, Юрій одружився на дочці генерала А. М. Самойлова. Олександр Головатий у листі від 13 лютого 1794 р. повідомляв батькові про те, що «під час плавання весь час страждав від морської хвороби». Тому просить батька перевести його з корпусу до полку [3, 528]. Повідомляв Олександр і про образи, які зазнавав брат Матвій від

керівництва. Через рік Олександр Андрійович з милості цариці став «поручиком».

У 1794 р. Платон Зубов, звертаючись до Антона Головатого з проханням прислати на навчання молодшого сина Юрія, дякує військового суддю за балики Таманського улову, чубуки та люльки [2, 528].

1 липня 1794 р. Юрій Антонович виїхав до Петербургу з листами, які були заготовлені його батьком. Вони були адресовані: П. Зубову (до листа додавався турецький кинджал, здобутий в бою під Мачином) [2, 529], архімандриту Петербурзькому Кирилу, Олександру Петровичу Бендерському (йому суддя обіцяв знайти «турецького насіння квітів», для піднесення цариці Катерині), «батькові» Олександру Олександровичу Нарішкіну, Г. Р. Державіну та генералу Миколі Петровичу Висоцкому. Всіх Головатий просив «сина Юрія з іншими синами тримати у своїй високій милостині». У листі до камердинера імператриці Романа Степановича Соколова А. Головатий дякує Матроні Тимофіївні за її турботу про Олександра та Опанаса, і просить проявити таку ж і до Юрія. В своєму посланні до синів він хвалить їх за старанність у науці і посилає 50 рублів «на потреби». З Юрієм до Петербургу був відправлений Іван Павлович Великий.

Під час навчання синів Антона Андрійовича в Харківському Колегіумі, його директор Федір Квітка числився у Чорноморському війську військовим старшиною. Після закінчення навчання дітей, А. Головатий письмово просив Платона Зубова про звільнення Ф. Квітки за старістю з наданням полкового патенту.

Донька Марія отримала домашню освіту. Батько намагався розвинути в неї потяг до музики. Зберігся її лист до батька, в якому донька просила прислати їй вчителя для навчання гри на гусях. Та навчання дуже швидко перервалося сумною подією. На початку 1792 р. Марія Антонівна померла. В зв'язку з цим довгий час з уст в уста передавалося повір'я — не веселе, але таке, що відображає звичаї запорожців. Наприкінці 1791 р. чи на початку 1792 р. Марія Головата вийшла заміж за царського офіцера. Молоді вже збиралися їхати до Санкт-Петербургу, як одна з дівчат — служниця отруїла Марію лише за те, що та не захотіла брати її з собою. Убитий горем батько звелів одягнути служницю в найкращий одяг, спорядити як до вінця, потім

зв'язати, зашити в мішок. Священик прочитав відхідну. Після цього, за наказом Антона Головатого, козаки віднесли вбивцю до високого берега і, розкачавши, викинули у води Дністра [3, 180]. Скоріш за все, ця розповідь була вигадкою, тому що Антон Андрійович, ймовірно, підозрював в смерті доньки козака Павла, відправленого до монастиря на сповідь. Та чутки все-таки швидко поширилися. За однією з версій, саме внаслідок цих чуток і були замінені слова у вірші Т. Г. Шевченка «Наш завзятий Головатий не вмре, не загине» за ініціативою П. Куліша на інші [5, 58–61, 328–329].

За справами адміністративними і господарчими не забував військовий суддя і про прийомних дітей — «вихрещених» турецьких хлопчиків — Івана, Петра, Павла і дівчаток — Марію, Софію, Ганну. Всі вони отримали добру домашню освіту. 8 грудня 1792 р. Дем'ян Поночовний доповідав Головатому, що хлопчиків навчає полкового хорунжого Сави Юшки син Пилип. Мова, мабуть, йде про школу козачат на Тамані.

Не завжди приїзд Головатого до родини співпадає з радісними подіями. Восени 1793 р. Антона Головатого спіткала чергова біда. Важко захворіла його дружина. 13 травня 1794 р. Уляна Григорівна, бажаючи перед смертю попрощатися з чоловіком, викликає його до себе. У цей час вона викликає до себе і сина Юрія, який готовився до поїздки на навчання в Петербурзі. Він навіть прислав матері у дарунок 16 травня 1794 р. з Катеринодара дві хустинки. Вранці 22 травня Уляна Григорівна народила Костянтина, а через тиждень, 28 травня, померла. Антон Головатий у листі від 3 червня 1794 р. запрошує «сестрицю» Агіфію Прокопівну Борщову приїхати на Тамань і взяти на себе турботи про своїх племінників — Матвія, Андрія та Костянтина. У вересні 1796 р. генерал-майор Савельєв повідомив Антону Головатому, що судно «Варвація», відправлене з полковником Чернишовим, розбилося в морі. Сина Олександра (полкового осавула та капітана), який чудом врятувався на судні, Антон Андрійович призначив полковником замість померлого секунд-майора Великого. Та передав йому полковий стяг, п'ять сотенних значків і печатку. Та невдовзі Олександр Головатий загинув.

Деякі історики відмічають користолюбство та нерозбірливість у способах особистого збагачення А. А. Головатого. Після

його смерті залишився великий спадок — біля 200 тисяч рублів — не рахуючи нерухомості та маєтків. І при тому що річне жалування рядового козака на прикордонні не перевищувало декілька рублів.

Звичайно, Антон Андрійович мріяв про спокійне та мирне життя на Кубані. Але не довелося йому почивати на старості літ на лаврах своєї слави. А. Головатий залишив своїм дітям величезний спадок, але з його смертю якимось розвалилося, зруйнувалося те, що більше всього було близьке його серцю — члени родини роз'єдналися і вимерли, величезний спадок зник, погасла пам'ять про нього в тих храмах, які він будував. Але не згасла і не згасне ніколи пам'ять про історичні заслуги цього діяча.

Після смерті А. Головатого, за розпорядженням Таврійського генерал-губернатора, якому підкорялася Чорноморія, його маєтки і капітал перейшов у відання Таврійської Дворянської опіки, представники якої приїжджали в Катеринодар для прийому маєтку.

Джерела та література

1. Квитка-Основьяненко Г. Ф. Головатый. Материал для истории Малороссии // Отечественные записки. — 1839. — № 6. — С. 7–49.
2. Щербина Ф. История Кубанского казачьего войска. В 2 т. Т. 1. История края. — Екатеринодар: Тип. Кубан. обл. прав., 1910. — 700 с.
3. Короленко П. П. Головатый — кошевой атаман Черноморского казачьего войска. — Екатеринодар: Тип. Кубан. обл. прав., 1904. — 201 с.
4. Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска. — СПб.: Тип. штаба отд. корпуса жандармов, 1898. — Т. 3: Войско верных черноморских казаков: 1787–1798 гг. — 799 с.
5. Шевченко Т. Г. Твори: В 5 т. — К.: Дніпро, 1984. — 351 с.
6. Короленко П. П. Черноморцы. — СПб.: Тип. департамента уделов, 1874. — 212 с.

Анотації

Ложешник А. С. Полководец Черноморского казачества А. А. Головатый как семьянин.

В статье на основании архивных и печатных материалов раскрыт образ Антона Головатого — семьянина. До этого момента Антон Головатый рассматривался в основном только как известный полководец, умелый дипломат. Но кроме этого, он был также любящим отцом и мужем и рачительным хозяином собственного хозяйства.

Lozheshnik A. S. Commander of the Chernomorskiy Cossacks A. Golovatiy as a family man.

On the basis of archival and published materials the image of Anton Golovatogo as a family man is shown in the article. Until this moment Anton Golovatiy was considered basically only as the known commander and a skilful diplomat. But besides he was also a loving father and a husband and a zealous master of his own household.

В. І. Роєнко

«...ВІН ПОТРАПИВ У ПРОТИРІЧЧЯ МІЖ ЗМІСТОМ СВОЇХ ДУМОК І СПОСОБОМ ЇХ ВИКЛАДУ»

Ключові слова: М. І. Яворський, українізація, СВУ (Спілка Визволення України), УНЦ (Український національний центр), схема історії України М. І. Яворського, реабілітація.

Ключевые слова: М. И. Яворский, украинизация, СОУ (Союз освобождения Украины), УНЦ (Украинский национальный центр), схема истории Украины М. И. Яворского, реабилитация.

Key words: M. Yavorsky, ukrainization, Liberation Union of Ukraine (LUU), Ukrainian National Centre (UNC), rehabilitation.

Сьогоднішня Україна — це сформована, самостійна, незалежна держава, яка має свою Конституцію, націлену на майбутнє. Конституція визначає шляхи формування правової та соціальної держави з сучасним демократичним упорядкуванням.

Історикам в Україні доводиться по-новому вивчати історію українського народу та його боротьбу за самостійну, незалежну державу і справедливе упорядкування суспільства на новій методологічній основі, вільній від будь-якого ідеологічного диктату.